

MODERNO DOBA – OPASNOST PO DECU, IZAZOV ZA RODITELJE

Nataša Ljubomirović^{1,2}, Roberto Grujičić¹

¹ Institut za mentalno zdravlje, Beograd, Srbija

² Visoka škola socijalnog rada, Beograd, Srbija

Apstrakt: **Uvod:** Deca pred ekranom provode prosečno 2,4 sata radnim danima, odnosno 3 sata vikendom. Regionalna istraživanja pokazuju da 79% dece mlađe od dve godine koristi mobilni telefon, telefon poseduje 6% dece predškolskog uzrasta i 4,2% dece pre navršene četvrte godine. Prema istraživanjima u razvijenim zemljama oko 72% dece uzrasta ispod 6 godina zna da koristi kompjuter, oko 30% čini to svakodnevno u proseku oko sat vremena, dok oko 40% dece se sa radom na računaru upoznaje na uzrastu od 3 godine. Smatra se da je ovaj procenat u stalnom porastu. Svetska zdravstvena organizacija (SZO) upozorava da deca do dve godine ne bi trebalo da koriste uređaje sa ekranima. Nameće se pitanje od kog uzrasta bi deca trebalo da koriste modernu tehnologiju i koji način je prikladan za određeni uzrast. **Cilj:** Cilj ovog rada je da se na osnovu kliničkih primera iz prakse istaknu opasnosti upotrebe interneta i mobilnih telefona u mlađem uzrastu, kao i ukazati na nepostojanje pravila njihove upotrebe u porodici. **Prikaz slučaja:** Prikaz serije slučajeva iz prakse, deca sa slabim roditeljskim monitoringom, slabim strukturisanim vođenjem, te s tim i podložne rizičnom ponašanju. Na osnovu kliničkog iskustva, kao i podataka iz literatura, najuspešniji tretman u ovim situacijama je timski pristup u radu sa decom i porodicama. Iskustvo iz prakse ukazuje da je grupni rad sa decom i roditeljima umnogome uspešniji kao intervencija od individualnih tretmana. **Zaključak:** Važno je da se ukaže široj javnosti na opasnost upotrebe interneta, kako bi se ograničili sadržaji koji su umnogome opasni po mentalno zdravlje dece i mladih. Tehnologija i njena primena su neosporno važni u edukaciji i napredovanju mlade osobe, ali se mora ukazati i na opasnost od njihove upotrebe i staviti akcenat na porodičnu koheziju kao faktor koji može umanjiti izlaganje opasnim situacijama. Prevencija negativnog uticaja je pažljivo uvođenje digitalne tehnologije u živote dece, kontrola korišćenja i postojanje dobrih primera odraslih.

Ključne reči: Deca, internet, roditelji

Uvod

Deca pred ekranom provode prosečno 2,4 sata radnim danima, odnosno 3 sata vikendom. Regionalna istraživanja pokazuju da 79% dece mlađe od dve godine koristi mobilni telefon [1]. Prema istraživanjima iz SAD-a, oko 72% dece uzrasta ispod 6 godina zna da koristi kompjuter, oko 30% čini to svakodnevno u proseku sat vremena, dok oko 40% dece se sa kompjuterom upoznaje na uzrastu od 3 godine. Flander upozorava da deca do dve godine ne bi trebalo da koriste uređaje sa ekranima iz razloga što to može značajno uticati na njihov dalji psihološki razvoj [2]. Za stariju decu rad na računaru može biti koristan; kako u školskom učenju, tako i u slobodnim aktivnostima pri čemu unapređuju i proširuju svoje znanje ili poboljšavaju koncentraciju i pažnju. Tim putem se uče i selekciji informacija, veštinama rešavanja problema, pojačavaju samopouzdanje. Kod mladih sa problemom u komunikaciji to može biti podsticaj za druženje s vršnjacima istih interesovanja [3]. Tehnološki noviteti donose prednosti, ali donose i opasnosti. Tehnologija i moderno doba deluju atraktivno, olakšavajuće, nekad i impresionistički, ali ovakve globalne promene donose i nove izazove i opasnosti, posebno za mlade i njihove roditelje.

Često ustaljeno mišljenje je da su deca sposobna da odrastaju sama i da je to je normalni razvojni put u kojem roditelj ne igra krucijalnu ulogu. Međutim, kliničko iskustvo i dugogodišnja istraživanja govore suprotno. Elem, roditelji se sve češće obraćaju dečijem psihijatru jer njihova deca preterano upotrebljavaju elektronske uređaje, najčešće bivajući nesvesni svoje uloge u nastanku ovih oblika ponašanja. Čest problem među roditeljima je sposobnost i odlučnost u postavljanju granica. Sa druge strane i ako u tome uspeju, roditelji pribegavaju kršenju sopstvenih granica iz nekoliko razloga: kako bi njihovo dete bilo kao i svako drugo; kako ne bi zaostajalo za grupom vršnjaka; kako bi se oni sami odmorili od dece nakon napornog dana (računar kao zamena za roditeljstvo). Stoga se postavlja ključno pitanje: „*Da li su roditelji u startu postavljali granice i da li su te granice i sami poštovali?*“

Važno je istaći pojam elektronskog nasilja, pod kojim podrazumevamo sve slučajeve u kojima osoba koristi elektronske uređaje (mobilni telefon, tablet, računar, kameru) i internet da bi nekoga namerno zaplašio, uvredio, ponizio ili ga na neki drugi način povredio [4]. Najčešće podrazumeva tekstualne ili video poruke, fotografije i pozive kojima se druga osoba uznemirava, uhodi, vređa, provocira. Internet pored brojnih prednosti nosi sa sobom i mnogo opasnosti od zloupotreba: sadržaji koji u kontinuitetu vredaju ličnost žrtve; neovlašćeno slanje fotografija žrtve i manipulacija tim fotografijama ili nekim drugim, privatnim sadržajima o žrtvi; otvorena ili prikrivena pretnja žrtvi; podsticanje na upotrebu govora, mržnje i nasilja; iskorišćavanje žrtve u seksualnoj, konotaciji insinuiranje ili otvorena povreda, seksualnosti žrtve. Digitalno nasilje (eng. *cyberbullying*) najčešće je prisutno kod mladih između 10 i 19 godina, a donja granica u godinama se sve više spušta. 95% nasilja na internetu spada u vršnjačko nasilje. Statistički

podaci govore da je oko 30% srednjoškolaca čulo ili videlo da njihovi vršnjaci trpe digitalno nasilje; a da je 84% srednjoškolaca sebe izložilo nekom od rizika na internetu (komunikacija sa nepoznatim osobama, prihvatanje zahteva za prijateljstvo od nepoznatih osoba, davanje ličnih podataka nepoznatim osobama, pristali su da se susretnu sa osobama koje su upoznali preko interneta/društvenih mreža) [4]. Posledice trpljenja digitalnog nasilja su različite, a u nekim slučajevima mogu da budu veoma ozbiljne! Psihičko zdravlje, samopoštovanje i samopouzdanje pojedinca može biti i trajno ugroženo [4].

Prikazi sa Kliničkog odeljenja za decu i adolescente Instituta za mentalno zdravlje (IMZ) – vinjete

Vinjeta broj 1

- Devojčica stara 11,5 godina
- Živi u kompletnoj porodici
- Ima sestru bliznaku sa kojom je često u konfliktu
- Roditelji je dovode u IMZ zbog problema sa raspoloženjem, impulsivnog reagovanja, autoagresivnog ponašanja
- Problemi u ponašanju devojčice traju od početka školske godine u vidu pada školskih postignuća, nepoštovanja autoriteta, čestih konfliktnih situacija sa majkom prilikom postavljanja zahteva
- Postoje različiti stavovi roditelja po pitanju vaspitanja dece, otac je popustljiviji
- Nakon svađe sa drugaricom bila je autoagresivna, verbalno agresivna prema majci, tražila je nož da se ubije
- Počinje da beži sa nastave
- Vreme je uglavnom provodila u parku u blizini škole
- Majka joj u telefonu pronalazi sadržaj neprimeren njenom uzrastu
- Nakon svađe sa majkom devojčica počinje da iskazuje autoagresivno ponašanje u vidu čupanja kose, grebanja po licu i samopovređivanja makazama po rukama
- Ponovo je tada od majke tražila nož da se ubije
- Vreme kod kuće provodi često koristeći telefon, gledajući *YouTube* kanale i dopisujući se sa drugaricama preko *Viber/WhatsApp* aplikacija;
- Često sa drugaricama, preko društvene mreže *Instagram* igra igru „Istina i izazov” što je dovelo do toga da joj se samopouzdanje snizi, da bude tužna, autoagresivna i heteroagresivna
- Igrica „Istina i izazov” dala je zadatak devojčici da ima seksualni odnos sa ocem njene drugarice, što ona nije mogla prihvatiti, te

je bila izopštena iz vršnjačke grupe kao gubitnik. Njeno samopouzdanje i samopoštovanje su bili uništeni, odbačena je od grupe vršnjaka – što je sve prouzrokovalo njene značajne emocionalne probleme koji su se odrazili na ponašanje koje je bilo ugrožavajuće po devojčicu

Vinjeta broj 2

- Dečak star 9 godina i 9 meseci
- Iz kompletne porodice
- Ima stariju sestru sa posebnim potrebama i mlađeg brata
- Roditelji ga dovode u IMZ zbog čestog heteroagresivnog ponašanja prema bratu i destruktivnog ponašanja prema stvarima (odnosi stvari iz kuće, uzima novac, prodaje tehniku)
- Dečakova baka daje informaciju majci da dečak igra igricu „Plavi kit” i da treba da obrati posebnu pažnju na njegovu upotrebu telefona
- Roditeljima je kasnije rekao da je on za igricu čuo od dece u školi
- U školi se hvalio da on igra igricu „Plavi kit” i da mu ona daje sledeće zadatke:
  - da opljačka sestrinu sobu
  - da se posvađa sa najboljim drugom
  - da ubije brata
- Nakon što su roditelji u saradnji sa učiteljicom uspeali da saznaju koje „zadatke” je dečak dobijao od igrice, odvođe ga na pregled kod psihologa u nadležni Dom zdravlja
- Nakon pregleda kod dečijeg psihijatra u IMZ, dečak je timski sagledan i hospitalizovan radi sprovođenja detaljnih dijagnostičko-terapijskih procedura
- Dečakovo ponašanje je izmenjeno od kada je dobio mlađeg brata
- Uvek je sa njim u konfliktu i pokušava da ga nagovori na razne nestašluke
- Sa starijom sestrom se dobro slaže
- Ima jednog druga iz razreda koji živi u njegovom okruženju koji pokazuje slično ponašanje
- Bio je loše adaptiran u vrtiću i predškolskom uzrastu
- Roditelji navode da se retko svađaju, skoro nikada pred decom
- Majka je napustila porodični dom i otišla kod svojih roditelja. Čerku je povela sa sobom (čerka je osoba sa invaliditetom, nepokretna) nekoliko meseci pre pojave simptoma
- Decu je svakodnevno viđala, suprug ih je dovodio, a nakon mesec dana se vratila kući

- Potrebo je naglasiti da dečak u strukturisanom uslovima kako je boravio na odeljenju nije pokazivao ponašajne probleme, pratio je strukturu i aktivnosti koje se primenjuju

Vinjeta broj 3

- Dečak star 9 godina
- Iz kompletne je porodice, ima stariju sestru
- Promene u ponašanju su intenzivne od polaska u školu
- Impulsivno reagovanje u školi, destruktivno kao i agresivno ponašanje
- Prisetne su česte promene raspoloženja kao i otežana saradnja sa dečakom
- U školi tokom časa ustaje sa stolice, šeta po učionici, lupa olovkom o klupu
- Jednom je razbio razvodnik, oborio zvučnike, uništio je svoj rad iz likovnog kada je dobio pohvalu a rad drugog dečaka namerno išarao
- Dešava se da ponekad obara klupe, pokriva se jaknom jer tako želi da se sakrije
- Bio je agresivan prema dečaku u školi, koji mu je uzeo užinu, udario ga je štapom
- Majka kaže da je osvetoljubiv
- Imao je ideju da slomi školsku kapiju da bi je direktorka sama platila
- Govori da svi iz škole treba da idu u zatvor
- Dešava se da vređa učiteljicu i beži od nje
- Vreme kod kuće provodi na računaru i tabletu, gde igra igrice koje su neprimerene njegovom uzrastu (npr. „*Petak trinaesti*”)
- Otac dečaka takođe često više časova u toku dana provodi za računarom, dozvoljava mu da igra igrice, ne nadgleda šta dečak radi za računarom i ne uspostavlja granice sa njim. Majka mu u telefonu pronalazi sadržaj neprimeren njegovom uzrastu.

Diskusija

Razmatrajući ova tri primera možemo da zapazimo sličnost u roditeljskom neadekvatnom postupanju u kontekstu izazova moderne tehnologije. U prvom prikazu, kao dominantna karakteristika, uočava se autoagresivnost i heteroagresivnost kod devojčice. Devojčica se izoluje od porodičnog konteksta, a vreme provodi sama za kompjuterom. Ne komunicira sa drugarima uživo, već samo i isključivo putem mobilnog telefona, što dovodi do otuđenja među članovima porodice i šire. Nema direktnog kontakta sa roditeljima i razgovora među njima (npr. pitanjem „Kako se osećaš?”).

U vinjeti broj dva, u pitanju su mladi roditelji koji imaju troje dece. Od troje, jedno dete je sa invaliditetom, kome daju svu pažnju i kome su u potpunosti posvećeni. Drugo dete ima potrebu za pažnjom, ali je ne dobija na način na koji ono to želi. Tako pribegava oblicima antisocijalnog ponašanja, kako bi skrenuo pažnju na sebe koja mu očajnički treba.

Treći prikaz, ukazuje na ponašajni problem kod dečaka koji ima problem sa autoritetima. Ne poštuje strukturu i granice. U njegovom sučaju kompjuter je zamenio roditelja i to mahom ulogu oca.

Profesionalci koji se bave decom i mladima, kao i izučavanjem savremenih tehnologija, preporučuju da roditelji treba da budu ti koji će od samog starta deci predstaviti internet, kao sve njegove prednosti i mane. Ovakav primer roditeljstva u savremenom dobu ima benefit za obe strane. Deca i roditelji bi trebalo zajedničkim snagama da pronađu zabavne internet stranice koje će isprobavati zajedno kako bi izgradili pozitivne stavove prema pretraživanju interneta [5]. Odgovorno roditeljstvo takođe obuhvata i postavljanje adekvatnih granica prema korišćenju interneta (koliko vremena je dozvoljeno provoditi na internetu; koje lične podatke treba deliti sa drugima; kako se ponašati prema drugima na *web* stranicama). Bitno je naglasiti da je od ključne važnosti da roditelji poštuju ista pravila koja su deci nametnuta jer je pokazano da u protivnom deca značajno manje poštuju postavljene granice [5].

Odgovorno roditeljstvo nosi sa sobom činjenicu da je na samom startu upotrebe medija potrebno deci poredstaviti internet sa afirmativnim stavom kako bi pretraživanje interneta bila zabavna aktivnost u kojoj bi mogla da učestvuje čitava porodica. Afirmativan stav prema internetu otvara mogućnost da se dete poveri roditeljima oko njegovih internet interesovanja, ali isto tako i kada da bude otvoreno za diskusiju o sadržajima neprimerenim za njegov uzrast.

Potrebno je razumeti da je internet vrlo korisna podloga za umrežavanje dece i da ih u tome ne treba sprečavati. Ali, potrebno je istovremeno predočiti deci opsnosti upoznavanja drugih ljudi, problemima poverenja, i sl. Otvoren i pozitivan stav vezan za upoznavanje drugih ljudi *online* stvara poverenje kod deteta i daje mu opciju da se prvo roditelju obrati za savet [6].

Sa druge strane, roditelji takođe često koriste internet na način koji nije prihvatljiv za njihovu decu, što stvara sramotu kod deteta i prekid porodičnog poverenja. U poslednje vreme se u literaturi sve češće pominje termin *Sharenting* koji predstavlja situaciju u kojoj roditelj deli objave vezano za svoje dete često bez odobrenja i znanja deteta (npr. nage slike dece i druge neprimerene objave na društvenim mrežama) [7]. Stoga univerzalni stav je da roditelji ne treba da dele objave koje predstavljaju sramotu za njihovu decu. Pre objave istih neophodna je saglasnost deteta [8].

Zaključak

Sva tri primera ukazuju na potrebu za odgovornijim roditeljstvom čime se smanjuje opasnost od zloupotrebe internetom. Smanjuje se opasnost

od korišćenja opasnih igrica koje mogu dovesti i do fatalnih ishoda (npr. do pokušaja suicida). Moderno doba predstavlja izazov prvenstveno za roditelje, jer nije jednostavno biti odgovoran roditelj i konstantno biti uz dete. Sa druge strane, od ključne je važnosti deci pružiti pažnju koja će im osigurati osećaj voljenosti, sopstvene vrednosti i razvoj saosećanja za druge. Potrebno je kroz odrastanje dati jasno usmeravanje što im pruža osećanje zaštite i sigurnosti, a samim tim i osigurava razvoj moralnih vrednosti. Sve prethodno navedeno kompjuter ne može dati, jer su roditelji i njihova uloga nezamenljivi.

Igra podstiče rast i razvoj, razvija socijalne interakcije i doprinosi emocionalnoj razmeni. Moderno doba skoro da je potisnulo klasičnu funkcionalnu i konstruktivnu dečiju igru u zaborav. Određene igre koje podstiču socijalni kontakt, uključenost, koordinaciju (skakanje, „ringe ringe raja”, klikeri, lastiš, žmurke i slično) su praktično nestale u svakodnevnicima današnje dece.

Potrebno je zapitati se: da li stari običaji i jednostavna igra doprinose boljem razvoju naše dece?

THE MODERN ERA – DANGER TO CHILDREN, CHALLENGE FOR PARENTS

Natasa Ljubomirovic^{1,2}, Roberto Grujicic¹

¹ Institute of Mental Health, Belgrade, Serbia

² College of Social Work, Belgrade, Serbia

Abstract: **Introduction:** Children spend on average 2.4 hours per day in front of a screen during a school week and 3 hours per day over the weekend. Regional surveys show that 79% of children under two years of age use a mobile phone, 6% of preschool children have a phone, 4.2% of whom have a phone before the age of four. According to research from the United States, about 72% of children under 6 years of age, know how to use a computer, about 30% do it on average an hour every day, while about 40% of children are introduced to an electronic device at the age of 3. This percentage is constantly increasing. The WHO warns that children under the age of two should not use electronic devices with screens. The question is at what age should children use modern technology and how? **Aim:** Using clinical examples from mental health practice the aim is to raise awareness about the dangers of the Internet and mobile phones to use at a young age and point to the lack of rules regarding their use in the family. **Method:** Case studies from the clinical practice showing the dangers of the Internet and mobile phone use at a young age, and pointing to the lack of rules for their use in the family. **Conclusion:** It is important to raise greater awareness about the dangers of internet use to minimize the exposure of young children and adolescents to asocial and inappropriate content which may be detrimental to their health and, in some instances, life-threatening. The technology and its applications are undeniably important in the education and development of young people, but the risks associated with their use must be pointed out, emphasizing family cohesion as a factor that may reduce exposure to hazardous situations. The negative impact can be prevented by carefully introducing digital technology to children, controlling the use and setting good examples of the appropriate use of these technologies by adults.

Key words: *children, internet, parents*

Literatura:

1. UNICEF. Stanje dece u svetu: deca u digitalnom svetu. 2017. [Available from: <https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-05/deca-u-digitalnom-svetu.pdf>].
2. Buljan-Flander G. How much time children in Croatia use the Internet and Facebook and risks. 2013. [Available from: <https://gordana-buljan-flander.com/english/blog-english/how-much-time-children-in-croatia-use-the-internet-and-facebook-and-risks/>].
3. Frith E. Social media and children's mental health: a review of the evidence: Education Policy Institute; 2017
4. Cantone E, Piras AP, Vellante M, Preti A, Daniélsdóttir S, D'Aloja E, et al. Interventions on bullying and cyberbullying in schools: a systematic review. *Clin Pract Epidemiol Ment Health*. 2015;11(Suppl 1 M4):58-76.
5. Gross EF. Adolescent Internet use: What we expect, what teens report. *J Appl Dev Psychol*. 2004;25(6):633-49.
6. Iloabachie C, Wells C, Goodwin B, Baldwin M, Vanderplough-Booth K, Gladstone T, et al. Adolescent and parent experiences with a primary care/Internet-based
7. Iloabachie C, Wells C, Goodwin B, Baldwin M, Vanderplough-Booth K, Gladstone T, et al. Adolescent and parent experiences with a primary care/Internet-based depression prevention intervention (CATCH-IT). *Gen Hosp Psychiatry*. 2011;33(6):543-55.
8. Otero P. Sharenting... should children's lives be disclosed on social media? *Arch Argen Pediatr*. 2017;115(5):412-3.
9. Sziron M, Hildt E. Digital Media, the Right to an Open Future, and Children 0-5. *Front Psychol*. 2018;9:2137. Published 2018 Nov 6. doi:10.3389/fpsyg.2018.02137

Doc. dr Nataša LJUBOMIROVIĆ, dr sci. psihijatar, Institut za mentalno zdravlje, Beograd, Srbija; Visoka škola socijalnog rada, Beograd, Srbija

Assoc. Prof. Natasa LJUBOMIROVIC, MD, PhD, psychiatrist, Institute of Mental Health; College of Social Work, Belgrade, Serbia

E-mail: natasa.ljubomirovic@imh.org.rs